

Клименко Юлія Анатолівна

**РОЗВИТОК ЕСПЕРАНТО-РУХУ В УКРАЇНІ
(кінець ХІХ – середина 30-х років ХХ століття)**

Монографія

Умань – 2017

УДК 37(09)(477)
ББК 74
К49

*Рекомендовано до друку Вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 2 від 26.09.2017)*

Рецензенти:

Березівська Л. Д. – член-кор. НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського;

Сейко Н. А. – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка;

Кочубей Т. Д. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Клименко Ю. А.

К 49   Розвиток есперанто-руху в Україні (кінець ХІХ – середина 30-х років ХХ століття) : моног. / Ю. А. Клименко. – Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2017. – 457 с.

ISBN

У монографії здійснено цілісне і системне розкриття соціально-педагогічних засад розвитку есперанто-руху в Україні в кінці ХІХ – середині 30-х років ХХ століття у структурі ідеологічних, соціальних і педагогічних детермінант як складових загальносуспільного процесу.

До наукового обігу введено маловідомі та раніше невідомі архівні документи, історичні факти, пов'язані з історією есперанто-руху в Україні в кінці ХІХ – середині 30-х років ХХ століття; ідеї, соціально-педагогічні та лінгвістичні концепції досліджуваного явища.

Для наукових працівників, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів, дослідників, а також усіх, кого цікавить проблема розвитку дитячого руху як соціально-педагогічного явища.

УДК 37(09)(477)
ББК 74

ISBN
2017

© Клименко Ю. А.,

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
.....	
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	12
.....	
1.1. Історіографія проблеми розвитку есперанто-руху в Україні в кінці XIX – середині 30-х років XX століття	12
.....	
1.2. Джерельна база дослідження	25
.....	
Висновки до першого розділу	32
.....	
Список використаних джерел до першого розділу	34
.....	
РОЗДІЛ 2. ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЕСПЕРАНТО-РУХУ У СВІТІ В КІНЦІ XIX – середині 30-х років XX століття	60
.....	
2.1. Історія створення та розвитку міжнародних мов у світі	60
2.2. Людвік Заменгоф – засновник міжнародної планової мови есперанто	71
.....	
2.3. Розвиток есперанто-руху у світі (кінець XIX – середина 30-х років XX століття)	79
.....	
Висновки до другого розділу	96
.....	
Список використаних джерел до другого розділу	100
.....	
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОГО ЕСПЕРАНТО-РУХУ (кінець XIX – середина	108

30-тих років ХХ століття).....	
3.1. Імперський період розвитку есперанто-руху (кінець ХІХ століття – 1917 р.).....	109
.....	
3.1.1. Лінгвістичний етап розвитку вітчизняного есперанто-руху (80-ті роки ХІХ століття – 1905 р.)	109
.....	
3.1.2. Пропагандистський етап (1905 – 1917 рр.)	112
.....	
3.2. Розвиток есперанто-руху в радянський період (1917–1938 рр.)	126
.....	
3.2.1. Перехідний етап – 1917–1920 рр.	126
.....	
3.2.2. Пролетарсько-інтернаціональний етап – 1921 р. – середина 30-х років ХХ століття	128
.....	
3.2.3 Етап ліквідації есперанто-руху (1937–1938 рр.)	136
.....	
Висновки до третього розділу	144
.....	149
Список використаних джерел до третього розділу	
.....	

РОЗДІЛ	СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНОЇ	
4.	ЕСПЕРАНТО-ПЕРІОДИКИ	
	(кінець ХІХ – середина 30-х років ХХ століття)	160
	.....	
4.1.	Імперський період розвитку есперанто-періодики (кінець ХІХ століття – 1917 р.)	161
	.....	
4.1.1.	Витоки і зародження есперанто-періодики (1888–1905 рр.)	161
	.....	
4.1.2.	Особливості перших видань вітчизняних есперантистів на етапі пропаганди міжнародної мови (1905–1910 рр.)...	167
4.1.3.	Становлення системи есперантської преси (1910– 1917 рр.).....	172
4.2.	Еволюція есперанто-руху і його періодики в радянський період (1917–1937 рр.)	179
	.....	
4.2.1.	Політизація періодики есперантистів: перехідний етап (1917–1921 рр.)	179
	.....	
4.2.2.	Друк есперантистів у початковий радянський період (1921–1924 рр.)	186
	.....	
4.3.	Есперкорівський рух в історії розвитку вітчизняного есперантизму (1924–1937 рр.)	189
	.....	
	Висновки до четвертого розділу	207
	.....	
	Список використаних джерел до четвертого розділу	210
	.....	
РОЗДІЛ	ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ	
5.	ВІТЧИЗНЯНОГО ЕСПЕРАНТО-РУХУ (кінець	
	ХІХ – середина	223
	30-х років ХХ століття)	
	.....	
5.1.	Соціальна активність есперантистів як основна риса	

вітчизняного есперанто-руху	223
.....	
5.2. Освітньо-просвітницький напрям вітчизняного есперанто-руху	247
.....	
5.3. Питання українізації та есперантизації: за і проти	269
.....	
5.4. Есперанто-рух як соціокультурний феномен: від минулого до сучасності	282
.....	
Висновки до п'ятого розділу	300
.....	304
Список використаних джерел до п'ятого розділу	
.....	
ПІСЛЯМОВА	321
.....	
ДОДАТКИ	329
.....	

ПЕРЕДМОВА

В останні десятиліття набуває інтенсивності діалог культур, про що свідчать частота міжнародних контактів та зусилля народів і країн, спрямовані на створення глобального порядку в міжнародних відносинах. Потужними чинниками інтеграції є соціально-економічні фактори та усвідомлення людством глобальних проблем, вирішення яких вимагає об'єднання зусиль усіх країн. Світ усе більше усвідомлює значення загальнолюдських чинників для міжнародної політики.

Загальновизнаним є той факт, що міжнародна співпраця не може бути дієвою і тривалою, якщо вона обмежується лише стосунками держав і політиків, не охоплює контакти між пересічними громадянами різних країн. Проте розвиток міжкультурної співпраці стримують декілька чинників, насамперед – обмежена можливість і ефективність міжкультурних контактів через мовний бар'єр. У зв'язку з цим актуальною проблемою стає вивчення діалогічних та соціально-педагогічних можливостей міжнародних мов, визначення умов реалізації їх соціально-комунікативного потенціалу. Якщо природна мова – це макрокосмос культури певного народу, в якому він представлений як індивід, то штучно створена людиною мова може стати засобом міжнаціонального й одночасно наднаціонального спілкування, забезпечити діалогічний і демократичний зв'язок представників самих різних найрізноманітніших культур.

Такі можливості має есперанто – найбільш поширена планова міжнародна мова, яка не претендує замінити собою етнічні мови, а прагне стати допоміжним засобом міжнародного спілкування різномовних людей. Есперанто (есп. *esperanto* – той, хто сподівається) – міжнародна мова, створена польським лікарем і поліглотом Людовиком Лазарем Заменгофом у 1887 р. на основі найпоширеніших європейських мов та інтернаціональної лексики. Есперанто має на меті створення безпосередніх та однакових можливостей для кожної людини в міжнародних стосунках.

Ще в 1954 р. Генеральна Конференція ЮНЕСКО визнала результати, досягнуті есперанто в справі інтелектуального міжнародного обміну, та звернулася до держав і міжнародних організацій з пропозицією запровадити вивчення есперанто в школах і використовувати її в міжнародному співробітництві. У липні 1996 року на Всесвітньому конгресі есперантистів (Прага) за підтримки

ЮНЕСКО було видано Празький маніфест, що містить короткий виклад цілей і принципів руху есперантистів, звертає особливу увагу на мовну демократію і збереження мовного розмаїття. Основними засадами есперанто визнано демократію, транснаціональну освіту, педагогічну ефективність, багатомовність, мовні права, мовне різноманіття, емансипацію людини.

Упродовж більше сотні років есперанто вживається в усній та письмовій формах. На початку XXI століття есперанто викладали в 63 вищих навчальних закладах 23 країн, а в серпні 2015 р. у Франції відбувся ювілейний – 100-й есперантський конгрес. Завдяки численним есперанто-письменникам зростає кількість оригінальної і перекладеної літератури, національних і міжнародних періодичних есперантомовних видань, есперанто-локалізацій програмного забезпечення, есперантомовних сайтів чи їх локалізацій, есперанто-фільмів, а контактні адреси есперантистів (Pasporta Servo) є майже в кожному містечку 121 країни світу. Більшість країн світу має власні національні есперанто-організації.

Як відомо, будь-який розвиток має витоки, передумови, але коли він опирається на традицію, то враз здобуває могутнє культурне підґрунтя. Вітчизняний есперанто-рух має історичний досвід існування, він не є абсолютно новим явищем українського соціуму, його сучасний розвиток ґрунтується на історичних, історико-педагогічних уроках минулого. Свою багаторічну історією есперанто (і як мова, і як рух її прихильників) підтвердила право претендувати на роль універсального засобу міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі на основі толерантності – як єдності в різноманітті, повазі, сприйнятті й розумінні різноманіття культур нашого світу, форм самовираження і самоствердження людської особистості.

На тлі світового есперанто-руху відбувалося становлення та розвиток цього соціально-культурного та соціально-педагогічного феномену в Україні. На особливу увагу дослідників заслуговує хронологічний період кінця XIX – середини 30-х років XX століття – час, коли вітчизняний есперанто-рух пройшов кілька етапів, що суттєво відрізнялися соціально-педагогічними засадами на рівні організаційної, комунікативної, змістової складових. Різноманіття організаційних форм діяльності вітчизняних есперантистів свідчить про різноспрямованість діяльності есперанто-осередків, есперантистів у

період, коли есперантизм був популярним громадським рухом, що користувався підтримкою влади і громадськості.

Есперанто-рух як частина демократичних процесів суспільства є суб'єктом суспільних перетворень. Унікальний експеримент функціонування і розвитку міжнародної планової мови як сконструйованого повноцінного засобу спілкування привертає до себе все більшу увагу в теоретичному плані.

Першими до вивчення проблеми звернулися сучасники – теоретики та практики кінця XIX – середини 30-х років XX століття (А. Андреєв, Д. Барбюсс, Р. Брандт, Б. Бреслау, К. Вербицький, Я. Волевич, Е. Дрезен, Л. Жирков, І. Ізгур, М. Інцеров, Д. Коровін-Веленицький, О. Кузьма, В. Лесевич, М. Моденов, С. Орловський, М. Попов, Л. Толстой, І. Шлейер та ін.), у працях про історію мови есперанто та руху її прихильників; праці про становлення та розвиток інших міжнародних мов; критика есперанто як засобу міжнародного спілкування; праці з теорії есперанто, інтерлінгвістики, есперантології тощо.

Для об'єктивного історіографічного аналізу праць радянського періоду важливими є праці про есперанто-рух як соціокультурне явище. Ці історіографічні аспекти наукової проблеми знайшли відображення в працях Є. Бокарева, Б. Колкера, О. Королевича, С. Кузнєцова та ін., у яких глибоко і всебічно досліджено лінгвістичні аспекти цього феномена, соціальні передумови зародження і функціонування есперанто-руху.

Серед праць сучасних дослідників (починаючи з 90-х років XX століття) з історії вітчизняного есперанто-руху в історіографічному аспекті на особливу увагу заслуговують роботи Д. Власова, Ю. Дмитрієвської-Нільсон, М. Гудскова, Г. Махоріна, А. Сидорова, Е. Скирти, О. Крамара та ін. Заслуговують на увагу праці відомих дослідників-есперантистів Г. Махоріна «Нариси з історії есперанто-руху в Україні» (2012) та А. Сидорова «Эсперанто-движение: фрагменты истории» (2008).

Загалом у працях вітчизняних та зарубіжних учених у галузі філософії, соціології, культурології, теорії комунікацій відображено різні аспекти есперанто-руху як соціально-культурного та інтерлінгвістичного явища: лінгвістичні та соціальні аспекти зародження і функціонування есперанто-руху (Є. Бокарев, Ю. Дмитрієвська-Нільсон, Б. Колкер, О. Королевич, С. Кузнєцов,

Д. Лук'янець, Г. Махорін, О. Мельников та ін.); сучасні наукові уявлення про інформаційно-комунікаційні процеси і явища в суспільстві (Є. Бокарев, Д. Власов, С. Кузнецов, О. Дуліченко, М. Ісаєв, Ю. Дмитрієвська-Нільсон, Б. Колкер, Е. Свадост та ін.); загальнонаукові положення теорії та історії есперанто-руху (Е. Дрезен, І. Ізгур, О. Королевич, О. Красніков, Д. Лук'янець, Г. Махорін, О. Мельников, А. Сидоров, М. Гудсков та ін.).

Заслужують на увагу наукові дослідження та розвідки сучасних учених про актуальні проблеми історико-педагогічної науки (О. Адаменко, Л. Березівська, М. Богуславський, Л. Ваховський, Л. Вовк, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, Е. Дніпров, В. Краєвський, О. Петренко, Н. Побірченко, Н. Сейко, О. Сухомлинська, В. Федяєва, М. Ярмаченко та ін.).

Підсумовуючи огляд історіографічних джерел з проблеми розвитку есперанто-руху в Україні, зазначимо, що більшість із них тільки опосередковано стосуються досліджуваної теми, мають фрагментарний характер, потребують усебічного аналізу, перевірки і зіставлення фактів, об'єктивного та неупередженого висвітлення. Дослідники порушували, в основному лінгвістичні, історичні, соціально-культурні проблеми есперанто-руху і не розглядали історико-педагогічну та соціально-педагогічну суть цього феномену. У сучасній літературі немає єдиного підходу до визначення поняття «есперанто-рух», що стало одним із завдань дослідження. У науковій літературі лише фрагментарно висвітлено окремі аспекти цього соціокультурного явища, розрізнені як у науково-теоретичному плані, так і в хронологічному. Історіографічний огляд проблеми дає підстави стверджувати про відсутність комплексного дослідження соціально-педагогічних засад розвитку есперанто-руху в Україні в кінці ХІХ – середині 30-х років ХХ століття як закономірного, об'єктивно зумовленого і цілісного процесу.

Усе це визначає актуальність дослідження стану, характеру, рушійних сил як сучасного есперанто-руху, так і його історії. Сучасність не може бути об'єктивно оціненою без глибокого вивчення коренів і джерел, без визначення як загального, закономірного, так і випадкового, епізодичного у процесі формування та становлення есперанто-руху. Тому набуває актуальності дослідження соціально-педагогічних засад розвитку вітчизняного есперанто-руху як важливого явища в історії педагогіки.

В основу дослідження покладено системно-хронологічний підхід до розгляду соціально-педагогічних засад розвитку есперанто-руху в Україні в кінці XIX – середині 30-х років XX століття, що відбувався у тісній взаємодії ідеологічних, соціальних і педагогічних детермінант як складових загальносоціального процесу.

Аналізуючи соціально-педагогічні засади розвитку есперанто-руху в Україні в кінці XIX – середині 30-х років XX століття, виходимо з положення про те, що есперанто – це міжнародна мова, носієм якої є група людей, об'єднаних духовною спільністю, яка є культурним суб'єктом – носієм специфічної системи цінностей; це соціально-культурний феномен, універсальний засіб міжкультурного діалогу та людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі. Його сутнісні властивості позанаціональні, вони базуються на культурній двомовності. Співтовариство есперантистів можна розглядати як соціальну базу цілком певної субкультури, оскільки мова і культура тісно взаємопов'язані.

Есперанто-рух розглядаємо як соціально-педагогічну систему, основними елементами якої є люди – носії мови та її прихильники, добровільно об'єднані в організації, асоціації, союзи, клуби або інші види формувань (співтовариств) для досягнення певної мети, створення та популяризації своїх духовної і матеріальної культурної єдності, норм, цінностей, критеріїв.

Розвиток есперанто-руху визначаємо як об'єктивний процес, сутність якого полягає в закономірній, послідовній, цілеспрямованій зміні його стану і який характеризують кількісні та якісні показники соціально-педагогічного явища, яке у своєму розвитку проходить певні історико-педагогічні періоди та етапи – класичні сходинки, цикли за певними визначеними векторами: від простого до більш складного, від хаосу до порядку і навпаки, від яскраво вираженої лінгвістичної спрямованості до пропаганди міжнародної мови. У хронологічних межах дослідження – кінець XIX – середина 30-х років XX століття – на теренах України есперанто-рух пройшов шлях від соціально-культурологічної спрямованості в імперський період до засобу «класової боротьби» та інтернаціонального міжнародного спілкування в радянський період.

Генералізуюче положення дослідження полягає в тому, що на кожному історико-педагогічному етапі есперанто-рух мав свої соціально-педагогічні засади – цілісна сукупність вихідних положень,

ідей, принципів, правил, вимог, які характеризували діяльність есперантистів у кожному періоді та на кожному з етапів його розвитку кількісними і якісними змінами на рівні всіх структурних складників – від організаційного до змістового та комунікативного.

На різних етапах той чи той структурний складник функціонував по-різному, що залежало від суспільно-історичного контексту: суспільно-політичних, соціально-економічних та соціально-культурних умов розвитку есперанто-руху, особливостей освітньої політики, що визначали мету і завдання есперанто-руху та впливали на соціально-педагогічні засади його розвитку – основний критерій обґрунтованої нами і покладеної в основу дослідження періодизації розвитку досліджуваного явища в кінці ХІХ – середині 30-х років ХХ століття. У результаті застосування системно-хронологічного підходу розвиток есперанто-руху в Україні в хронологічних межах дослідження було поділено на два періоди: *імперський період* (лінгвістичний етап – 80-ті рр. ХІХ століття – 1905 р.; пропагандистський етап – 1905–1917 рр.); *радянський період* (перехідний етап – 1917–1921 рр.; пролетарсько-інтернаціональний етап – 1921 р. – середина 30-х років ХХ століття; етап ліквідації есперанто-руху – 1936–1938 рр.).

Концепція дослідження ґрунтується на твердженні про те, що визначені соціально-педагогічні засади та підходи і розроблена періодизація дають підстави для встановлення і розкриття ролі есперанто-руху на різних етапах його розвитку як соціально-педагогічного явища кінця ХІХ – середини 30-х років ХХ століття.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець ХІХ – середину

30-х років ХХ століття. Нижня хронологічна межа дослідження пов'язана зі створенням у 1887 р. міжнародної мови есперанто Л. Заменгофом та впливом об'єктивних та суб'єктивних чинників виникнення есперанто-руху, що сприяли появі одночасно в різних містах Російської імперії, до складу якої входили українські землі, есперанто-осередків (перший із яких, за однією з версій, було створено в 1890 р. в Одесі). Верхня хронологічна межа – середина 30-х років ХХ століття визначена заборонаю есперанто як «мови шпигунів», «мови дрібної буржуазії і космополітів» та репресіями багатьох відомих діячів есперанто-руху. Знищення есперантизму, есперанто-руху в роки організованого злочину (відповідно до закритої інструкції ЦК КПРС,

1937 р.) призвело до заборони його здобутків і визнання як соціокультурного феномену на довгі роки, майже двадцятирічного періоду «мовчання» радянських есперантистів, та позначилося на подальшому розвитку цього громадського руху.

Територіальні межі дослідження відповідають адміністративно-територіальній приналежності українських земель у визначених хронологічних межах. Тому процес розвитку вітчизняного есперанто-руху в кінці XIX – середині 30-х років XX століття розглядаємо на території українських земель, що спочатку входили до Російської імперії, згодом – до Української Народної Республіки (УНР), а потім – у статусі УСРР до СРСР.

Джерельна база дослідження соціально-педагогічних засад розвитку есперанто-руху в Україні в кінці XIX – середині 30-х років XX століття: *документальні джерела* – статuti вітчизняних есперанто-організацій, клубів, асоціацій, що діяли в досліджуваний період (опубліковані (нормативні документи – рішення, постанови тощо); матеріали конференцій, конгресів, з'їздів, нарад тощо) та неопубліковані (матеріали і документи різних архівів); *масові джерела* (статистичні матеріали, довідники, періодична преса, педагогічні часописи тощо); *навчально-методичні джерела* (підручники, посібники, хрестоматії, книги для читання і т.п.); *додаткові джерела* (джерела особового походження (мемуари, спогади, щоденники, автобіографії, листування тощо); оповідні джерела (художньо-документальні праці); немасові (тексти промов державних і громадських діячів, педагогів; доповіді; некрологи, присвячені видатним есперантистам тощо); електронні (електронні видання, освітні веб-портали, матеріали освітянських форумів тощо); *інтерпретаційні джерела* – праці сучасних науковців, присвячені досліджуваній темі або дотичні до неї, матеріали історико-педагогічних досліджень (автореферати, дисертації, монографії) та довідково-бібліографічна література.

Основою для дослідження стали матеріали фондів *бібліотек*: Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Наукової бібліотеки Інституту історії НАН України, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та ін.; документи архівів: Центрального державного історичного архіву України, Київ,

Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Київ, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Київ.

Під час дослідження проаналізовано *періодичні видання*: спеціальні есперанто-видання: «Esperanto» («Есперанто»), «Ruslanda Esperantisto» («Есперантист Росії»), «Espero» («Надія»), «La Ondo de Esperanto» («Хвиля есперанто»), «Вестник знаний», «Бюллетень ЦК Союзу есперантистов Советских стран», «Известия ЦК СЭСС» («Международный язык»), «La Nova Epoko» («Новая эпоха»), «La Vojo de Klerigo» («Шлях освіти»), «Helianto» («Соняшник»), «Ukraina Stelo» («Зоря України»), «Babila Turo» («Балакуча Башта») та ін.; загальнопедагогічна періодика: «Радянська освіта», «Бюлетень НКО УСРР», «Русская школа», «Народное просвещение», «На путях к новой школе», «Шлях освіти», «Путь просвещения», «Комуністична освіта».

Монографія підготовлена відповідно до тематичного плану наукових тем кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини «Актуальні проблеми історико-педагогічного знання» (державний реєстраційний номер № 0111U009198), «Актуальні проблеми соціально-педагогічної теорії та практики» (державний реєстраційний номер № 0111U007547) та держбюджетної теми «Просвітницько-педагогічна діяльність громадських організацій України (друга половина ХІХ – 30-ті роки ХХ століття)» (державний реєстраційний номер 0113U000331), Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування МОН України та НАПН України.

Монографія складається з передмови, п'яти розділів, висновків до них, післямови, списку використаних джерел та додатків. До додатків увійшли матеріали про символи есперанто-руху, відомих есперантистів, освітньо-просвітницький напрям вітчизняного есперанто-руху, особливості розвитку есперантизму на сучасному етапі, нормативно-правове забезпечення діяльності есперанто-організацій.

